

Otok Silba, jedan od bisera zadarskoga arhipelaga, odavno je zaslužio obuhvatno monografsko djelo. Nakon radova Petra Starešine, ali i drugih proučavatelja silbenske baštine, ovom je monografijom načinjen značajan iskorak u rasvjetljavanju njezinih prirodoslovnih i povijesno-kulturnih razvojnih sastavnica.

Lovorka Čoralić

Zbornik o fra Antunu Bačiću. Radovi znanstvenog skupa održanog 14. i 15. travnja 2010. u Slavonskom Brodu i Našicama (ur. Tatjana MELNIK), Slavonski Brod – Našice, 2013., 332 str.

Sredinom 2013. godine iz tiska je izašao zbornik radova sa znanstvenog skupa o fra Antunu Bačiću, koji je održan u Slavonskom Brodu i Našicama od 14. do 15. travnja 2010. godine. Zbornik sadrži osamnaest znanstvenih radova podijeljenih u tri tematske cjeline: »Gospodarske, crkvene i kulturne prilike u Slavoniji u vrijeme fra Antuna Bačića«, »Život, djelovanje i ostavština fra Antuna Bačića« i »*Istina katoličanska* fra Antuna Bačića u prosudbi jezikoslovaca i povjesničara književnosti«.

Ime fra Antuna Bačića (Vrba kod Slavnskog Broda, o. 1690. – Našice, 1758.), slavonskog franjevca, dugo je vremena ostalo nepoznato ili nedovoljno prepoznato u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Tek u novije vrijeme, kada povijesna znanost sustavnije prilazi proučavanju franjevačke baštine u hrvatskom narodu, osobito njihovu doprinosu kulturnoj baštini, na vidjelo je izašlo i ime fra Antuna Bačića. Prateći životni put fra Antuna Bačića, možemo dobiti uvid u život slavonskih franjevaca u vrijeme najplodnosnijeg razdoblja franjevačke Provincije Bosne Srebrene u prvoj polovici 18. stoljeća. Uvidom u povijesne izvore dobivamo sliku franjevca koji je u mnogome zadužio svoju Provinciju. Bačić će ostati zapamćen i po tome što je začetnik hrvatske kontroverzističke teološke literature.

Zbornik započinje »Proslovom« (7–9) urednice Tatjane Melnik u kojem ona progovara o važnosti fra Antuna Bačića za hrvatsku kulturnu povijest i o organiziranju samoga skupa. Prva cjelina, »Gospodarske, crkvene i kulturne prilike u Slavoniji u vrijeme fra Antuna Bačića«, sadrži osam tematskih radova. Tako prvi rad, autora Milana Vrbanusa »Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine« (17–45) prikaz je, kako sam naslov govori, društveno-ekonomskih prilika u Slavoniji tijekom života fra Antuna Bačića. Život nakon oslobođenja od osmanske vlasti, dvovlašće bečke Dvorske komore i Dvorskog ratnog vijeća, uređenje komorske uprave u Slavoniji, razdvajanje vojne od civilne vlasti, položaj stanovništva u Slavoniji i financiranje austrijskih ratova, radne obveze i porezi, pojava razbojničkih i hajdučkih družina tek su neke od tema koje autor razlaže u svojem radu.

Dubravka Božić-Bogović u svojem radu »Odnos svjetovnog biskupijskoga klera prema franjevcima u istočnoj Slavoniji i Srijemu u prvim desetljećima 18. stoljeća« (47–60) progovara o problemu oduzimanja župa franjevcima što se kao praksa ustalilo 1740-ih godina i nastavilo u kasnijim desetljećima. U tome procesu autorica nastoji utvrditi stavove kako franjevaca tako i dijecezanskog klera, kao i argumente kojima su obje strane branile svoje pravo na upravljanje župama. U tekstu naglašava brojnost priznanja i pisama potpore koje

su franjevci dobivali za svoj rad od građana, vojnih zapovjednika, ali i samih vladara, što je utjecalo na to da im župe nisu oduzete odmah po oslobođenju Slavonije i Srijema, nego tek 40-ak godina kasnije.

»Razlozi i posljedice diobe franjevačke Provincije Bosne Srebrene 1757. godine« (61–70) članak je fra Andrije Zirduma. Autor u radu istražuje okolnosti diobe Provincije Bosne Srebrene koja se dogodila 1757. godine, kada je za oslobođene krajeve Slavonije, Srijema i Ugarske osnovana Provincija sv. Ivana Kapistarana. Govoreći o zadanoj temi, autor za razumijevanje toga događaja daje širi političko-društveni kontekst događanja u Ugarskoj, Slavoniji i Bosni i Hercegovini od završetka Bečkoga rata 1699. godine do diobe Bosne Srebrene 1757. godine.

Slijedi rad Veronike Reljac »Pastoralno područje broskog samostana« (71–85), u kojem se obrađuje važno razdoblje tijekom 18. stoljeća u kojem su franjevci razvili pastoralnu djelatnost u mnogim slavonskim župama, od kojih su im mnoge oduzeli biskupi. Na primjeru broskog pastoralnog područja autorica prikazuje na koji način je bilo uređeno slavonski franjevački pastoral.

Baroknom umjetnošću bavi se u svojem radu »Franjevački samostanski kompleks u Našicama u svjetlu barokne obnove« (86–97) Ratko Ivanušec. Na temelju konzervatorskih istraživanja autor obrađuje temu odnosa arhitektonskih zahvata na samostanskom kompleksu u Našicama. Težište rada usmjereno je na neke elemente barokne obnove kao što su korska sjedala i kiparska djela.

Franjevačkoj prisutnosti u Osijeku posvećen je rad Zlate Živaković-Kerže »Franjevci u Osijeku. Osvrt na djelovanje i značenje u prvoj polovici 18. stoljeća« (98–109). U radu je samo usputno spomenuta prisutnost franjevaca u Osijeku koja je duža od tri stoljeća i povezana je s razdobljem nakon izгона Osmanlija, a sva pažnja usmjerena na prvu polovicu 18. stoljeća i djelovanje osječkih franjevaca u vrijeme života i djelovanja fra Antuna Bačića.

Pri kraju te cjeline nalazi se rad »Budimski tiskari i hrvatska knjiga« (110–130) čiji je autor Slavko Harni rasvijetlio temu tiskanja hrvatskih knjiga u Budimu. Autor kroz komparaciju različitih poznatih bibliografskih podataka nastoji riješiti uočene nedosljednosti pritom ukazujući na vrlo važnu činjenicu kako je u Budimu tijekom 18. stoljeća tiskano gotovo dvjesto knjiga na hrvatskom jeziku.

Posljednji rad te cjeline »Samostanski arhiv u Našicama. Intelektualna i materijalna zaštita za korištenje arhivskog gradiva« (131–142) djelo je Dražena Kušena i Damira Hasenaya. Autori su u radu donijeli ocjenu samostanskog arhiva u Našicama te potencijale i potrebe franjevačkih arhiva u Slavoniji i Srijemu. Rasprava je teorijske naravi iz područja arhivistike, odnosno informacijskih znanosti

Druga cjelina »Život, djelovanje i ostavština fra Antuna Bačića« sadrži šest radova usko vezanih uz životni put fra Antuna Bačića. Prvi rad, djelo Roberta Skenderovića, »Životni put fra Antuna Bačića kao primjer redovničkog itinerara slavonskih franjevaca 18. stoljeća« (145–153), svojevrsno je predstavljanje životnog puta tog slavonskog franjevca. Autor ga stavlja u vrijeme koje se s pravom označava kao »zlatno doba« Provincije jer su samostani Bosne Srebrene tijekom prve polovice 18. stoljeća bili važna središta pastoralnog djelovanja, jednako kao i kulture, znanosti i prosvjete.

U radu »Antun Bačić kao predavač filozofije i moralne teologije« (154–163) Daniel Patafta na temelju Bačićeva djela *Istina katoličanska* analizira njegov odnos prema tadašnjim

filozofskim i teološkim raspravama. Na temelju toga zaključuje da su njegova naučavanja proizlazila iz franjevačke tradicije, prvenstveno iz filozofije i teologije Ivana Dunska Skota. Tako autor Bačićevo djelovanje kao predavača filozofije i moralne teologije promatra i smješta u kontekst vremena u kojemu je živio i radio.

Slijedi rad Emanuela Hoška »Antun Bačić i hrvatski budimski kulturni krug« (164–173). Autor navodi kako Bačić nikada nije bio profesor budimskog Generalnog učilišta, nego samo samostanski poglavar u vrijeme kada se utvrđuje izgradnja budimskoga kulturnog kruga vezanog uz prosvjetno djelovanje budimske filozofske i teološke škole. No, ono što Bačića ubraja u taj krug jest to što se i on sam potvrdio kao teološki pisac i proširio teme pisanja pripadnika toga kruga na nova područja. U prvom redu na područje teološke polemike s pravoslavcima, a zatim i na mariološko-marijanska pitanja.

Mira Kolar autorica je rada »Prenošenje gospodarskih ideja od Budima do Dalmacije s posebnim osvrtom na djelovanje Antuna Bačića« (174–203). Kod pisanja ovog rada autorica polazi od toga kako je osim što je bio cijenjeni teolog, Bačić imao izrazite upravljačke sposobnosti što je dokazao tijekom svojega upravljanja samostanima u Našicama, Šarengradu i Budimu. U tom radu želi se ukazati kako je njegov prilog uređenju franjevačkih samostana na području Provincije Bosne Srebrene izvanredno velik te kako su se gospodarske ideje širile na velikom prostoru te Provincije, od Budima do Dalmacije.

»Antun Bačić i razvoj našičke franjevačke knjižnice u 18. stoljeću« (204–228) rad je Renate Bošnjaković, u kojem ona na temelju *ex librisa* i samostanske kronike prati izgradnju knjižnog fonda našičkoga franjevačkog samostana tijekom 18. stoljeća. Autorica pritom ukazuje na ulogu i doprinos fra Antuna Bačića tijekom prve polovice 18. stoljeća. Na kraju slijedi rad Vatroslava Frkina »Bačićeve inkunabule u franjevačkoj našičkoj knjižnici« (229–235), gdje se u središtu istraživanja stavlja proučavanje inkunabula koje je franjevačkoj samostanskoj knjižnici u Našicama pribavio fra Antun Bačić. Autor se osvrće na pet inkunabula našičkog samostana, koje su redom crkvenog karaktera.

Posljednje, treća, cjelina »*Istina katoličanska* fra Antuna Bačića u prosudbi jezikoslovaca i povjesničara književnosti« posvećena je, kako je to vidljivo iz samog naslova, Bačićevu kontroverzističkom katekizmu. Sama cjelina sadrži četiri rada. Prvi rad ove cjeline, »Antun Bačić i hrvatska književna norma 18. stoljeća« (239–257), rad je Ljiljane Kolenić. U radu se u analizi Bačićeva djela *Istina katoličanska* (1732.) utvrđuje njegovo nastojanje u smjeru stvaranja hrvatske književne norme. Kako su se prve slavonske gramatike pojavile tek u drugoj polovici 18. stoljeća, autorica ukazuje kako je iz tog primjera očit utjecaj Della Belline gramatičke norme za slavonske pisce u prvoj polovici 18. stoljeća.

Irena Krumes Šimunović autorica je rada »Leksik fra Antuna Bačića« (258–287). Rad pruža uvid u leksičku strukturu jednog od najznačajnijih hrvatskih katekizama 18. stoljeća *Istina katoličanska* pisca fra Antuna Bačića. Autorica naglašava poseban odnos prema latinskom jeziku u tekstu kao i utjecaju književnoumjetničkog funkcionalnog stila na izbor leksema. Uočene karakteristike Bačićeva katekizma autorica izlaže na način da otkriva bogatu građu naslijeđenu iz ranijih razdoblja hrvatskog jezika, a samim time i kontinuitet u pisanoj književnoj baštini do 18. stoljeća.

Treći rad, »Skлонidbeni sustav imenica u djelu *Istina katolicsanska* Antuna Bačića« (288–303), djelo je Jadranke Mlikota. U radu je prikazan Bačićev skлонidbeni sustav te njegov odnos s dvjema gramatikama s početka 18. stoljeća, one Tome Babića iz 1712. godine i

Lovre Šitovića iz 1713. godine. Razmatra se suodnos i zajedničke (staro)štokavske odrednice s jezikom dalmatinske književnosti 18. stoljeća kao i jezik franjevačke književnosti na cjelokupnom području nekadašnje Provincije Bosne Srebre.

»Nenabožno u funkciji nabožnoga« (304–332) posljednji je rad ovoga zbornika. Autorice, Zlata Šundalić i Ivana Pepić, u uvodnom dijelu donose prikaz bio bibliografskih podataka o fra Antunu Bačiću. Središnji dio rada također je posvećen Bačićevu katekizmu *Istina katoličanska*, gdje se prikazuje odnos faune i svakodnevnice. Pojavljivanje životinja u Bačićevu katekizmu nikad nije samostalna tema, već je uvijek u funkciji tumačenja vjerskih istina i ponašanja.

Kao što je već spomenuto u uvodnom djelu ovog prikaza, fra Antun Bačić bio je vrlo važna i nezaobilazna osoba franjevačke Provincije Bosne Srebre u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegov rad kao poglavara samostanskih bratstava u Našicama, Petrovaradinu i Budimu obilježen je brojnom materijalnom ostavštinom toga znamenitog franjevca. Njegovo djelo *Istina katoličanska* vrhunski je katekizamski rad prve polovice 18. stoljeća i ujedno predstavlja početak hrvatske kontroverzistike te kao takav svakako zaslužuje posebnu pažnju s više znanstvenih područja, među kojima svakako i s teološkoga. Stoga ovaj zbornik predstavlja samo početak revitalizacije lika i djela fra Antuna Bačića kao plodnoga franjevačkog pisca spomenutog razdoblja.

Daniel Patafta

Povijesni prilozi, god. 32, broj 44, Zagreb, 2013., 299 str.

Godine 2013. objavljen je četrdeset i četvrti broj znanstvenog časopisa *Povijesni prilozi*. Časopis je podijeljen u dvije cjeline, od kojih prva, *Članci* (5–255), sadrži devet radova: sedam izvornih znanstvenih radova, jedno prethodno priopćenje i jedan stručni rad. Kronološkim redosljedom, počevši od antike pa sve do 19. stoljeća, u radovima su obrađene razne teme iz hrvatske povijesti. Na kraju časopisa nalazi se cjelina *Prikazi* (257–292) u kojoj se nalazi ukupno deset prikaza domaćih i stranih izdanja: sedam knjiga, dvaju časopisa i jednog zbornika.

Na početku prve cjeline nalazi se rad Vlatke Vukelić i Dejana Pernjaka »Rekognosciranje i pokušaj ubikacije siscijanskoga amfiteatra« (7–26). U središtu pažnje autora nalazi se pitanje postojanja amfiteatra u rimskoj koloniji Sisciji. Kako bi pronikli u taj problem, autori se koriste interdisciplinarnim pristupom, koji uključuje obradu relevantne građe i materijalnih ostataka te rekognosciranje terena. Rad je popraćen slikovnim priložima koji prikazuju arheološke nalaze koji idu u prilog tvrdnji o postojanju amfiteatra u Sisciji, kao i moguće lokacije te građevine. Slijedi prilog »Kralj Trpimir, Venecijanci i Dalmatinci u traktatu teologa Gottschalka iz Orbaisa« (27–70). U tome opsežnom članku Željko Rapanić raspravlja o kratkim zabilježkama sadržanim u djelu benediktinca Gottschalka iz Orbaisa, u kojima se spominju dalmatinski krajevi i hrvatski vladar Trpimir. Osim temeljite analize navedenih odlomaka, autor se također kritički osvrće na zaključke dosadašnje historiografije o njima te na kraju donosi vlastiti zaključak o vrijednosti Gottschalkovih zabilježaka kao povijesnog izvora.